

Wagners vrouwen slot: Cosima, periode 1883-1930

door Johan Maarsingh

Na de dood van Richard Wagner kostte het Cosima enige tijd voordat ze zich aan haar nieuwe levenstaak ging wijden. De zorg voor Richard als persoon, als haar echtgenoot, was met zijn overlijden voorbij, maar hij had een erfenis nagelaten. Helaas was er geen testament, dus was over een voortzetten van de Festspiele niets vastgelegd. In 1883 en 1884 werd alleen *Parsifal* gegeven, waarbij de meeste medewerkers uit 1882 opnieuw werden betrokken.

Er bestond een financiële noodzaak de Festspiele in 1883 te organiseren en zo meerdere opvoeringen van *Parsifal* te geven. Pas na de 45e opvoering zou de muziekuitgeverij Schott betalingen gaan verrichten aan de familie Wagner. De regering drong aan op verder gebruik van het theater. Aan een ruïne aan de rand van de stad Bayreuth was nu eenmaal geen behoefte.

In 1885 maakte Cosima bekend dat zij in 1886 de leiding over het festival zou hebben en dat naast *Parsifal* ook *Tristan und Isolde* zou worden gegeven. Dat jaar dirigeerde Felix Mottl zijn eerste voorstelling in Bayreuth. Sinds 1876 was hij bij de Festspiele betrokken als repetitor en was dus op de hoogte van Wagners aanwijzingen tijdens de voorbereidingen van de eerste opvoering van de *Ring*. Ook was Mottl present bij de voorbereidingen en opvoeringen van *Parsifal*.

De opera *Tristan und Isolde* zou vele keren onder zijn leiding klinken, niet alleen in Bayreuth maar zeker ook in München. Sterker nog: het zou hem fataal worden: tijdens de voorstelling op 21 juni 1911, in München, trof hem een hartaanval. Het was de honderdste opvoering die Mottl gaf van deze opera. Mottl dirigeerde in Bayreuth voor het laatst in 1906. Hij dirigeerde in die periode de tien opera's, die sindsdien tot het Bayreuther repertoire behoren.

In 1888 had de eerste opvoering van *Die Meistersinger von Nürnberg* plaats in het Festspielhaus.

Cosima beschouwde in het bijzonder deze opera als een Duits-Germaans werk. Dat er in Wagners tekst wordt verwezen naar Koning David met de harp, zelfs ook naar de David die de reus Goliath versloeg, mag in dit verband niet onopgemerkt blijven. In beide gevallen gaat het om dezelfde joodse man over wie in het Oude Testament wordt verhaald.

In de opvoeringen in het Festspielhaus van *Die Meistersinger von Nürnberg* mochten echter geen joden meezingen. Er werd maar één jood geduld in het Festspielhaus en dat was de dirigent Hermann Levi, die in 1882 de wereldpremière van *Parsifal* had gedirigeerd en dus door Wagner zelf was aangesteld. Levi dirigeerde in Bayreuth daarom alleen maar *Parsifal*. Hij moest daartoe wel vele verbale vernederingen ondergaan, want eigenlijk zou een jood een christelijk werk als *Parsifal* niet kunnen dirigeren. Daartoe zou hem het innerlijk geloof (Glauben) ontbreken.

Nadat de dirigent zijn functie had neergelegd, wegens een zwakke gezondheid, bleef Cosima hem benaderen de muzikale leiding van de *Parsifal* weer op zijn schouders te nemen. Cosima beschouwde *Parsifal*, *Tannhäuser* (voor het eerst in Bayreuth in 1891) en *Lohengrin* (in 1894 in Bayreuth opgevoerd) als 'unser christlich germanisches Kunstbekenntnis'.

Christendom hing in Bayreuth nauw samen met wat werd gezien als Duits en Germaans. Hiertoe dienden de publicaties in de Bayreuther Blätter, met als vooraanstaand persoon Hans von Wolzogen en een Wagner-biografie, zoals in 1896 gepubliceerd door Houston Stewart Chamberlain. Zij waren de centrale personen achter de Bayreuther Kreis en beschouwden het festival als een cultus waar de gemeente naar toe trok om zich te laven aan Wagners muziekdrama's. Dit speelde zich allemaal af in de tijd voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, ook een tijdperk waarin de familie Wagner en hun onderneming, de Bayreuther Festspiele nog profijt kon hebben van de rechten op Wagners muziek

Cosima Wagner, redder van de Festspiele

Siegfried en Winifred, Herr und Herrin der Festspiele

en de daaruit voortvloeiende inkomsten. In het bijzonder gold dat tot 1914 voor de *Parsifal* die alleen maar mocht worden gegeven in Bayreuth. Initiatieven die aan dat voorrecht afbreuk deden, werden door de Herrin von Bayreuth zwaar afgestraft. Zangers die in het Festspielhaus hadden opgetreden en die in New York meewerkten aan de opvoering van *Parsifal*, hoefden geen nieuwe uitnodiging naar Bayreuth te verwachten. De Nederlandse bariton Anton van Rooy en de Duitse tenor Aloys Burgstaller werden door een

dergelijke ban getroffen. Ook in ons land gebeurden er dingen die in de beleving van Cosima neerkwamen op heiligschennis. In het Concertgebouw te Amsterdam dirigeerde Willem Mengelberg in 1902 een tweetal uitvoeringen van een nagenoeg complete *Parsifal* in concertvorm. Er waren echter ook complete geënceneerde opvoeringen door de Wagner Vereeniging in Amsterdam, in 1905. Viotta deed er echter alles aan het werk zoveel mogelijk in de geest van Wagner op te voeren.

In de familie Wagner genoot Siegfried een bevoorrechte positie om dat hij de toekomstig leider van het festival zou zijn. Zijn oudste zus Isolde was getrouwd met Franz Beidler, een dirigent. Cosima was hem aanvankelijk goed gezind. Zij vroeg aan Gustav Mahler, toen directeur van de Hofoper in Wenen, of hij Beidler als assistent in dienst zou willen nemen. Op zichzelf is dat toch merkwaardig: een afkeer hebben van joden, maar er wel vertrouwen in hebben dat nota bene een lid van de eigen familie het vak van dirigent zou kunnen leren van een jood, terwijl diezelfde Cosima zich afvroeg of een violist als Arnold Rosé, als jood wel de juiste toon zou kunnen spelen in het orkest van Bayreuth.

Franz Beidler dirigeerde in 1904 en 1906 voorstellingen van respectievelijk de *Ring* en *Parsifal*. Hij en Isolde hadden sinds 1901 een kind, terwijl Siegfried nog ongetrouwd was. Of er misschien ook langs die lijn een voortzetting van de Festspiele mogelijk zou zijn? Dat werd een ruzie die in 1913 tot een

juridisch proces leidden. Isolde was voor de wet een kind van Hans von Bülow en niet van Wagner. Het gevolg was dat Isolde in ongenade viel bij de familie en in 1919 in München stierf, als een uitgestotene.

In 1906 kreeg Cosima een hartaandoening. Hierdoor moest ze de leiding van de Festspiele overdragen aan Siegfried. Deze huwde in 1915 Winifred Williams, die door pianist Karl Klindworth uit een weeshuis was gehaald en geheel in de geest van Bayreuth was opgegroeid. Toen in 1924, na tien jaar de Festspiele weer werden opgestart, was Europa veranderd; Duitsland een republiek met militaristische vrijkorpsen en politiek extremistische groeperingen, en Cosima oud geworden. Ze woonde nog repetities bij van *Parsifal* en een akte van de *Meistersinger*, die als openingsvoorstelling werd gegeven.

Op 1 april 1930 is Cosima overleden. De dame die de Bayreuther Festspiele in de wereld had gezet was niet meer. In 1934 werden de decors van *Parsifal* vervangen door nieuwe. Daarmee was de aanwezigheid van de hand van Cosima als regisseur ook voorgoed verleden tijd.

Siegfried en Cosima